

CUNOAȘTEREA JURIDICĂ PRIN PRISMA UNUI NOU ORIZONT METODOLOGIC

Bogdan CUZA

Doctor în economie, doctorand la drept în Școala Doctorală în Drept, Științe Politice și Administrative a
Consortiului instituțiilor de învățământ ASEM și USPEE „Constantin Stere”,

Doctor Honoris Causa,

Berlin, Germania

e-mail: cuza@online.de

<https://orcid.org/0000-0001-8993-1271>

În acest articol, autorul scoate în evidență importanța metodologiei juridice în procesul cercetării, pentru că scrierile despre drept trebuie să constituie vasi totalitatea preocupărilor teoretice, centrate pe exegeza dreptului pozitiv, a jurisprudenței, în special în aria interpretării, a hermeneuticii juridice. Acest studiu este important inclusiv prin prisma transdisciplinarității, unde s-a evidențiat tot mai mult nevoia ca la cunoașterea juridică să contribuie și reflecția dreptului, configurată în alte domenii precum cel filosofic, teologic sau artistic. În acest sens, avem în vedere calitatea definitorie a dreptului ca produs cultural, ca o creație a spiritului uman integral. Cercetarea fenomenului juridic trebuie neapărat să țină cont și de investigațiile efectuate deopotrivă în alte domenii ale științei universale. Astfel, demersul științific al cercetării de față vizează existența ignorată sau estompată a unor semnificații juridice importante în creația culturală, istorică, artistică, literară, religioasă și care sunt extrem de benefice pentru teoria și practica dreptului. Metodologia cercetării antrenează metode tradiționale precum metoda istorică, logică, comparativă, sistemică, dar și metode actuale precum cele informațional – comunicaționale, cât și a strategiei integrative, fără a afecta specificitatea fenomenului juridic.

Cuvinte-cheie: istoricitate, identitate spirituală, profil spiritual românesc, tradiție, drept cutumiar, cultură populară, metodologie.

LEGAL KNOWLEDGE THROUGH THE PRISM OF A NEW METHODOLOGICAL HORIZON

In this article, the author highlights the importance of legal methodology in the research process, because the writings about law must comprise almost all theoretical concerns, centered on the exegesis of positive law, of jurisprudence, especially in the area of interpretation, of legal hermeneutics. This work is also significant from the standpoint of transdisciplinarity, as the necessity for legal knowledge to contribute to the contemplation of law, constituted in other domains such as philosophical, theological, or artistic, has become increasingly apparent. In this sense, we consider the defining quality of law as a cultural product, as a creation of the integral human spirit. The research of the legal phenomenon must necessarily take into account the investigations carried out equally in other fields of universal science. Thus, the scientific approach of the present research aims at the ignored or blurred existence of some important legal meanings in the cultural, historical, artistic, literary, religious creation and which are extremely beneficial for the theory and practice of law. The research methodology involves traditional methods such as the historical, logical, comparative, systemic method, but also current methods such as the informational - communicational ones, as well as the integrative strategy, without affecting the specificity of the legal phenomenon.

Keywords: historicity, spiritual identity, Romanian spiritual profile, tradition, customary law, popular culture, methodology.

LA CONNAISSANCE JURIDIQUE À TRAVERS LE PRISME D'UN NOUVEL HORIZON MÉTHODOLOGIQUE

Dans cet article, l'auteur souligne l'importance de la méthodologie juridique dans le processus de recherche, car les écrits sur le droit doivent constituer presque toutes les préoccupations théoriques, centrées sur l'exégèse du droit positif, la jurisprudence, en particulier dans le domaine de l'interprétation, l'herméneutique juridique. Cette étude est également importante en termes de transdisciplinarité, où le besoin de connaissances juridiques pour contribuer à la réflexion du droit, configuré dans d'autres domaines tels que philosophique, théologique ou artistique, a été de plus en plus mis en évidence. En ce sens, nous considérons la qualité déterminante du droit comme un produit culturel, comme une création de l'esprit humain intégral. La recherche du phénomène juridique doit nécessairement tenir compte des recherches menées dans d'autres domaines de la science universelle. Ainsi, l'approche scientifique de cette recherche concerne l'existence ignorée ou floue de significations juridiques importantes dans la création culturelle, historique, artistique, littéraire, religieuse et qui sont extrêmement bénéfiques pour la théorie et la pratique du droit. La méthodologie de recherche fait appel à des méthodes traditionnelles tels que la méthode historique, logique, comparative, systémique, mais aussi aux méthodes actuelles telles que les méthodes informationnelles–communicationnelles, ainsi qu'à la stratégie intégrative, sans affecter la spécificité du phénomène juridique.

Mots-clés: historicité, identité spirituelle, profil spirituel roumain, tradition, droit coutumier, culture populaire, méthodologie.

ЮРИДИЧЕСКОЕ ЗНАНИЕ СКВОЗЬ ПРИЗМУ НОВОГО МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ГОРИЗОНТА

В данной статье автор подчеркивает важность юридической методологии в исследовательском процессе, в свете того, что исследования по праву должны охватывать также теоретические проблемы, сосредоточенные на экзегезе позитивного права, юриспруденции, особенно в области толкования, правовой герменевтики. Это исследование также важно с точки зрения трансдисциплинарности, где все больше проявляется необходимость правового знания, чтобы способствовать отражению права, сконфигурированного в других областях, таких как философская, теологическая или художественная. В этом смысле, мы рассматриваем определяющее качество права как культурного продукта, как творения целостного человеческого духа. Исследование правового явления обязательно должно учитывать исследования, проводимые в равной степени и в других областях мировой науки. Таким образом, научный посыл данного исследования направлен на изучение некоторых игнорированных или размытых, но важных правовых смыслов, существующих в культурно-историческом, художественном, литературном, религиозном творчестве и чрезвычайно полезных для теории и практики права. Методология исследования включает в себя традиционные методы, такие как исторический, логический, сравнительный, системный подход, наравне с современными методами, такими как информационно-коммуникативный, а также интегративную стратегию, не затрагивая специфики правового явления.

Ключевые слова: историчность, духовная идентичность, румынский духовный профиль, традиция, общее право, народная культура, методология.

Introducere

O privire, fie chiar sumară asupra doctrinei juridice contemporane, de pildă asupra opțiunilor de abordare desprinse din analiza unor liste bibliografice publicate de marile edituri, în special în spațiul european relevă, cu mici excepții și la

modul adiacent, absența în zona centrală a teoriei juridice a creațiilor literar-artistice, a produselor culturale pentru a le desprinde semnificațiile juridice. Altfel spus, s-a considerat că scrierile despre drept trebuie să constituie cvasitotalitatea preocupărilor teoretice centrate pe exegeza dreptului pozi-

tiv, a jurisprudenței, în special în aria interpretării, a hermeneuticii juridice. Fără a nega importanța tradițională a acestei abordări, care totuși a devenit, la un moment dat, dogmatică, exclusivă, în raport cu complexitatea dreptului și a vieții sociale, nu putem să nu constatăm ruptura în cunoașterea juridică, cu consecințe nefaste și pentru practică, dintre concept și imagine, aceasta din urmă fiind considerată nespecifică și incababilă de a servi demersul juridic teoretic și practic. Date din ce în ce mai numeroase, din perspective diferite, au relevat caracterul nevralgic, păgubos, blocant al acestei abordări. Astfel, din perspectiva transdisciplinarității, s-a evidențiat tot mai mult nevoia ca la cunoașterea juridică să contribuie și reflecția dreptului, configurată în alte domenii precum cel filosofic, teologic sau artistic, având în vedere calitatea definitorie a dreptului ca produs cultural, ca o creație a spiritului uman integral. Iar elaborările exemplare din aceste domenii trebuie atrase în centrul teoriei juridice pentru a le examina semnificațiile juridice și consecințele teoretice și practice în lumea juridică, în viața socială.

Față de această problemă configurată în situația de cunoaștere juridică, ipoteza generică a demersului științific cuprins în cercetarea de față, vizează existența ignorată sau estompată a unor semnificații juridice importante în creația culturală, istorică, artistică, literară, religioasă și care sunt extrem de benefice pentru teoria și practica dreptului, a rostului său omenesc. Am ales ca arie și obiect de cercetare câteva creații ale sufletului românesc, înțeles ca spiritualitate specifică, impregnată de afectivitate, configurată istoric în existența neamului românesc.

Principalele direcții de cercetare vizează:

- fundamentele conceptuale ale cercetării;
- configurarea orizontului metodologic contemporan în cunoașterea juridică sub incidența căruia se plasează cercetarea;
- conceptul de cunoaștere juridică integrativă;
- relația dintre afectivitate și drept;

- sufletul ca spiritualitate impregnată de afectivitate în comunitatea umană;
- imaginea, metafora, emoția și creația literar-artistică în aria juridică;
- trăsături definitorii ale neamului românesc în istorie;
- sufletul românesc între avataruri și arhetipuri juridice;
- geneză, evoluții și momente cardinale în istoria neamului românesc din perspectiva juridicității;
- semnificații juridice ale marilor creații ale sufletului românesc;
- perenitatea și genialitatea românească din perspectiva patrimoniului spiritualității juridice universale.

Metodologia [3, p. 3-41] cercetării temei de față antrenează metode tradiționale precum metoda istorică, logică, comparativă, teleologică, sistemică, dar și metode actuale precum cele informațional-comunicaționale, cât și a strategiei integrative, fără a afecta specificitatea fenomenului juridic. S-au configurat conceptele fundamentale implicate în cercetare și s-a valorificat platforma metodologică oferită de lucrările unor autori contemporani precum M. Van Hoecke sau S. Douglas Scott, cât și a unor Congrese mondiale de filosofie a dreptului în privința rolului imaginii, a metaforei și afectivității, în teoria dreptului. S-a acordat atenție unor metode specifice obiectului cercetat, precum cele folosite de etnografia juridică, sau de exegeza creațiilor literar-artistice sau mitologice.

Rezultatele estimate ale cercetării ca urmare a unui demers științific care s-a dorit fundamentat, creativ, novator, apt să propună pregnant o nouă abordare în teoria dreptului, dar și restituirea unor semnificații juridice cardinale cuprinse în câteva creații culturale ale sufletului românesc, vizează:

- relevarea faptului că dreptul este și un concept cultural, iar toate valorile din aria culturii îl marchează în mod decisiv;

- promovarea extensiei conceptului de doctrină juridică în sens larg, care alături de scrierile despre drept trebuie să cuprindă și marile creații literar-artistice în care sunt cuprinse semnificații juridice cardinale;

- configurarea faptului că teoria generală a dreptului [10, p.12-34] nu poate oferi o imagine integratoare deplină, în absența dimensiunii culturale a dreptului;

- cooptarea pregnantă pe terenul metodologiei juridice a unor mijloace ale creației literar-artistice, istorice și culturale, relevante pentru investigarea fenomenului juridic, în special a spiritualității juridice;

- restituirea unor momente ale spiritualității juridice din mari creații ale neamului românesc, care au fost ignorate sau estompate, ca valori naționale, dar și ca aparținătoare patrimoniului cultural universal;

- evidențierea faptului că învățământul universitar, în special teoria generală a dreptului [12, p. 9], dar și alte discipline juridice trebuie să cuprindă analiza semnificațiilor juridice ale unor mari creații spirituale;

- cultivarea faptului că profesiunea juridică are ca fundament și dimensiune constitutivă marea cultură, tot ceea ce a creat mai valoros umanitatea, altfel riscă să rămână un instrument steril și chiar nociv, care nu va putea să își realizeze rostul său omenesc.

Idei principale ale cercetării

Familia de concepte aptă să configureze diferite domenii ale cunoașterii, să traseze diferite granițe epistemologice, mai mult sau mai puțin relative și deschise, evocă abordări disciplinare, pluridisciplinare, interdisciplinare, transdisciplinare, participative, integrative [6, pp.253-256] ș.a. Astfel, fără a exclude interferențele și constatând diferențe de grad și calitate, se poate reține la modul extrem de schițat că:

- **Abordarea disciplinară** trimite la cunoștințele din interiorul și în limitele unei discipline unice;

- **Abordarea pluridisciplinară** constată prezența unei probleme în mai multe discipline, situație care permite comparații, fără a se escalada granițele convenționale dintre discipline, coexistența unor abordări diferite, care vizează un obiect comun;

- **Abordarea interdisciplinară** trece de granițele disciplinare pentru a crea noi teorii;

- **Abordarea transdisciplinară** constată interdisciplinaritate și participări diverse, dinamice, apte să coopteze paradigme contrastante, configurate în domenii diferite. Se depășesc puncte de vedere particulare ale unor discipline pentru a produce o gândire relativ autonomă, un nou obiect, o nouă metodă, un limbaj nou și comun – un esperanto științific. Acuzată de utopic, pentru că este asaltată de toate câmpurile științifice cunoscute;

- **Abordarea participativă**, de coagulare a unor diverși participanți în jurul soluționării unei probleme;

- **Abordarea integrativă** de relaționare, concertare, fuzionare.

Cu privire la statutul științific al cunoașterii integrative, indicat de filosofia științei [9, p. 5] , menționăm sinteza și rezultatul cercetărilor autorilor Frodeman, R, Klein, Jt., Mitcham, C, expuse în lucrarea „*Handbook of interdisciplinarity*” [4, pp.1-31], care relevă:

- Să o abordăm ca o problemă taxonomică, de organizare a cunoștințelor, aptă să coreleze cunoștințe teoretice, instrumente și proceduri metodologice, cât și aplicații practice. Poziția sa se conturează în raport de: o anumită zonă ontologică, un anumit obiect de cercetare, care în cazul cunoașterii integrative ar survola granițele dintre diverse realități și s-ar întemeia pe multiplele straturi ale realității – micro – macro – cosmic – unitare; tipul de cunoaștere promovat este configurat nu din concepte primare despre realitate, ci din concepte din diverse discipli-

ne, care în relație cu o anumită disciplină științifică vizează structuri mai profunde, configurându-se o știință structurală, concertând patternuri, abstracțiuni, structuri specifice și elemente de autoorganizare; o anumită metodologie care valorifică metode cu potențial metadisciplinar, precum modelarea sau simulările pe calculator, dar și o strategie specifică; problemele identificate, abordarea fiecărui caz nou, valorifică prin munca diversilor experți experiența din diferite contexte, din mii de cazuri, coordonând o anumită metaînțelegere în atingerea unui scop orientat interdisciplinar. Se abordează deductive, aplicând viziuni generale asupra unui caz, dar și inductive, ridicând un caz în orizont general, relevând cazuri exemplare, elemente de validitate universală, conceptualizând, construind tipuri ideale (Max Weber), care pot fi exportate spre alte sisteme. Astfel, se stimulează o anumită convergență teoretică privind elemente dispersate în cunoașterea locală, societală sau universală;

- Conceptul de cunoaștere integrativă s-ar configura ca un concept de coordonare a unui tablou caleidoscopic a cunoașterii juridice, care estompează excluderea dogmatică și intoleranța. El încearcă să coreleze diverse moduri de gândire, unele neglijate sau greșit apreciate, într-o activitate comună de soluționare a problemelor juridice.

În acest context, virtuțile abordării integrative par a fi promițătoare și în cunoașterea juridică. Aceasta poate fi aptă să inspire un program epistemologic integrativ minimal, în care să combată cu argumente dogmatismul, să reanalizeze granițele epistemologice ca închideri care deschid, cu accent pe cooperare și nu pe excludere. De exemplu, diviziuni și frontiere, ca: știință - doctrină; știința naturii - știință socială, știință juridică; public - privat; drept intern - drept extern; abordare doctrinară internă - abordare externă; teorie juridică - filosofie; concept - practică; drept - filosofie, sociologie [12, p. 9], politică; drept – cultură ș.a.;

Schimbările cardinale în privința relației dintre drept și afectivitate au constituit tematica principală a Congresului de filosofie a dreptului și filosofie socială (IVR) [5], care a avut loc în perioada 27 iulie -1 august 2015, în Washington D.C. Tema centrală a congresului - „*Drept, argument și emoție*” – promovează de o manieră inovatoare termenul de emoție, în mod tradițional considerat în lumea dreptului ca adiacent, secundar, sau chiar nociv. Din perspectiva pozitivismului, a kelsenianismului în special, teoria dreptului trebuie să fie „epurată”, împreună cu alte conținuturi filosofice sau psihosociale, în care dreptul este doar norma ca abstracție, abordare necesară până la un punct, aptă să instituie rigoare și în care raționalitatea este înțeleasă numai ca logicitate, coerență și consistență a argumentelor - seci, reci, neutre, prin definiție, ferite de „coloritul emoțional”. Așadar, analiza științifică a dreptului trebuie să evite emoția, ca entitate a afectivității, în numele raționamentului, singurul științific în drept, apt să conducă la o justiție, „oarbă” și imună la emoție, pasiuni, sentimente. Emoția, ca termen cardinal în drept, alături, solidar și interferent cu argumentul, relevă că analiza teoretică nu poate, fără efecte deformatoare, să ignore total „viața dreptului” (K.A. Appiah), iar sistemele de drept își propun și servesc justiția, care nu poate fi ruptă de baza emoțională a societății umane. Emoția, în ipostaza ei exemplară, ca sentiment al dreptății prin drept trăit de o comunitate umană a unui timp istoric, se poate ridica la rang de finalitate a dreptului (M. Sellers). De aceea, „mâniei” argumentului i se poate opune și propune, invocând o complementaritate inerentă, „grația, harul” sentimentelor, iar emoția poate fi revendicată în drept (P. Mindus). Abordarea menționată, cu privire la care am evocat câteva ilustrări, nu reprezintă o simplă ipoteză sau o simplă afinitate subiectivă pentru câțiva autori. Legitimitatea acesteia se întemeiază pe multiple cercetări privind emoția

în topografia minții, pe abordarea sa multinivelară, aptă să sesizeze scopul funcțional adaptativ al emoției, funcția sa algoritmică de implementare a entităților cognitive, cât și de configurare a acestora, de instituire a unor priorități și finalități (D. Murr, 1982). S-a relevat, de asemenea, rolul reglator al emoției în privința mecanismelor de constrângere și direcționare a atenției (Matthews și Wells, 1994), de cadru și potențial de instituire a unor parametri în procesul deciziei juridice, de implicare a sa în orice demers argumentativ (Evans, 2004), importanța acesteia în diferite contexte sociale (Greenspan, 1988, 2000), variabilitatea și posibilitatea manipulării emoției autentice (Kraemer, 2011), ipostazele sale dezirabile în relație cu responsabilitatea (Sartre, 1948, Solomon, 1980), rolul acesteia în reglarea vieții sociale și a calității vieții ș.a. Cooptarea conceptuală a emoției în doctrina și filosofia dreptului, conjugarea acesteia cu principalele entități juridice este complexă și dificilă, nu lipsită de avataruri, în condițiile în care emoția, ca entitate teoretică, nu se prezintă ca un dat imuabil, „clar și distinct”, ci se configurează de o manieră dinamică și controversată, ea fiind mult timp ignorată, în mod surprinzător, de către psihologie și psihologia minții, promotorii abordării ei contemporane fiind cercetătorii în materie de robotică!

Emoția este definită ca o reacție afectivă de intensitate mijlocie și de durată relativ scurtă, însoțită adesea de modificări în activitățile organismului, oglindind atitudinea individului față de realitate. Gama emoțiilor de bază cu valențe pozitive și negative ar putea reține:

- calm; surprindere; recunoaștere; dorință; mândrie; entuziasm; bucurie; dor; fericire; extaz;

- apatie; goliciune, anxietate, confuzie, îndoială, autocompătimitate, tristețe; supărare; teamă; frică; nesiguranță; frustrare; dezamăgire; milă; uimire; oroare; rușine; remușcare; tristețe; umilință; deznădejde; depresie; dispreț; durere; panică; furie; mânie.

Afectivitatea are rolul de a regla toate procesele și activitățile psihice, de la cele inferioare la cele superioare, de a ne permite să facem aprecieri și valorizări cu privire la obiectele, evenimentele sau fenomenele pe care le întâlnim în activitatea cotidiană. La rândul ei, funcționarea proceselor afective este mediată și corectată în mod continuu de către procesele psihice cognitive superioare, în special, de gândire.

Se poate conchide că emoția se regăsește în geneza dreptului; ea impregnează argumentele; potențialul emoțional al dreptului - cu elemente pozitive, dar și negative - este imens; trebuie să promovăm valorile emoționale, cât și idealul justiției ca justiție trăită, (R. West); rolul emoțiilor colective în crearea și funcționarea instituțiilor juridice, inclusiv a constituției; există o corespondență între sentimentele constituționale și constituționalism (A. Sajo); abordarea cognitivă a emoțiilor în drept este necesară, iar justiția pentru a fi predictibilă trebuie să promoveze echitatea, iar empatia nu micșorează rigoarea dreptului (P. Mindus); argumentele în drept interactivează și interferează cu emoțiile, în special în cazul conflictelor dintre diverse sisteme normative (K. Hasegawa) ș.a.

O expresie majoră a spiritualității impregnată de afectivitatea unei comunități umane este sufletul.

Sufletul [6, pp. 1066-1067] desemnează principiul imaterial care guvernează viața conștientă. S-a remarcat ambivalența semantică a acestuia, principiu care guvernează (latinescul anima, grecescul psyche) și forța care menține în viață (grecescul anemos - vânt).

Spiritul, entitatea care dă energie, coerență și sens în cadrul activității psihice a omului. Spiritul (Geist) este „principiul raționalității lucrurilor, cu alte cuvinte, înțelegerea treptată de sine a realității...” (Hegel). În epistolele apostolului Pavel scrie: „*Omul spiritual judecă fiecare lucru, fără ca el să poată fi judecat de vreunul*” (I. Corinteni, 2, 15). Creațiile

sale sunt dintre cele mai diverse. G.W.F. Hegel în doctrina sa reține „spiritul subiectiv” (cel finit, sufletul sau intelectul), „*spiritul obiectiv*” (instituțiile fundamentale ale lumii oamenilor, dreptul, morala, eticul) și „*spiritul absolut*” în care se manifestă artele, religia, filosofia.

O incursiune în antropologie și istoria religiilor demonstrează că – în ciuda faptului ca nu la toate popoarele există termeni traductibili prin *suflet* – la majoritatea este prezentă experiența și semnificațiile generale ale sufletului.

Experiența ca limită a morții relevă cel mai bine semnificațiile complexe și funcțiile sufletului. Astfel, în trup își poate găsi sediul un suflet imaterial ca principiu permanent care preexistă nașterii și supraviețuiește decesului și un suflet corporal, sediu al energiilor care comandă funcțiile vitale, destinat să dispară în momentul morții. Alături de sufletul material și de cel care se găsește în corp, poate apărea și cel de al treilea tip de suflet, care rămâne exterior timpului, ca principiu cosmic. În acest sens, au apărut numeroase concepții care vizează reîncarnarea și metempsihoza, precum șamanismul, hinduismul sau orfismul. Astfel, orfismul schițează o teorie a nemuririi și a eternității, corelată în parte cu tema memoriei, care a fost dezvoltată amplu în opera lui Platon [13, p. 5].

Nemurirea, în sens filosofic general, a fost înțeleasă ca supraviețuirea după moarte a sufletului individual sau, mai larg, ceea ce fiecare persoană are comun cu principiu etern, ca viață dincolo de moarte în ținuturi imaginare infinite și nepieritoare. Moartea ca sacrificiu suprem a constituit în multe culturi accesul la viață veșnică.

La Pitagora sufletul este armonie. La stoici sufletul este principiu divin și inteligență cosmică, la care participă însuși sufletul individual al omului. La Plotin sufletul este ipostază a Unului, care devine Demiurg divin al cosmosului sensibil, produce și dă viață tuturor lucrurilor care sunt, le pune în ordine

și le cârmuiește. După Aristotel, conform tratatului său despre suflet, sufletul este principiul vital al trupului, fără de care un corp fizic nu are viață în potență. Conform teoriei sale a tripartiției, distingem sufletul vegetativ - care este centrul vieții, sufletul senzitiv - care domină simțul comun, fantezia, memoria, experiența, și sufletul intelectual - sub dublul aspect activ și pasiv.

Conform teoriilor din epoca creștină, în suflet se reflectă, împreună cu urmele Creatorului, semnele infinite ale creației. La autori din curentul scolastic, precum Abelard, Bernardus Silvestrus sau Theodoric de Chartres, tema sufletului lumii este asimilată celei a Spiritului Sfânt. În Renaștere sufletul este înțeles ca formă universală și vitală a ființei, principiu spontan de activitate internă al Întregului viu și divin. Marile viziuni renaștentiste relevă o altă imagine a sufletului – cosmică, care operează asupra formelor universale ale creației. Începând cu epoca modernă, conceptul de suflet se identifică, rând pe rând, cu conceptele de conștiință, intelect, spirit. Sufletul (*psyche*) este spiritul transfigurat de afectivitate. Spiritualitatea este spirit în acțiune, întrupat în modalități diverse și care își caută finalitățile exprimându-se pe sine. După Hartman, spiritul obiectiv indică sfera superioară a realității spirituale, cuprinsă în arte, literatură, științe, religie, filosofie.

Configurarea conceptuală a unor termeni relevanți din perspectiva relației drept – estetică – creativitate artistică, ar putea reține o serie de aspecte relevante pentru cercetarea temei de față [7, pp. 395-492].

Astfel, *termenul de estetică* este propus de către A. G. Baumgarten în 1750, pentru a denumi un domeniu al reflecției filosofice - cunoașterea „zonei sensibilului”, „a simțirii”. Câteva formulări sintetice, intrate, de-a lungul timpului, în patrimoniul spiritualității filosofice, sunt relevante și pentru lumea dreptului: „*din lucrarea spiritului se naște frumoșea, din ea se naște dreptatea, din ea se naște*

virtutea”(Plotin), „frumusețea presupune integritatea sau perfecțiunea, proporția necesară și claritatea”(Toma d’Aquino), „numim frumos ceea ce este reprezentat fără concept, ca obiect al unei satisfacții universale”(Kant); „obiectul esteticii este întința împărăție a frumosului... domeniul ei este arta, mai exact, artele frumoase”(Hegel). „Estetica a depășit sfera frumosului, ea a înglobat în aria ei categoriile sau modificările frumosului: sublimul, tragicul, comicul, nobilul, grandiosul, pateticul, etc., în fine, chiar urâtul”(M. Florian). Arta este pentru Heidegger „punerea în operă a adevărului”, deoarece în ea se manifestă sensul raportului omului cu lumea.

Toate aceste semnificații ilustrative relevă complexitatea abordării estetice în drept, uneori redusă, în mod tradițional, la un sentiment estetic doar adiacent, resursele ei fiind încă neexplorate sistematic, dar care pot îmbogăți cunoașterea și lumea juridică, ca de pildă, monumentalitatea estetică a codurilor juridice, justiția între categoriile estetice de sublim și tragic, estetica adevărului juridic, estetica luptei pentru drept (Ihering) ș.a.

Așadar, abordarea specifică creației artistice, care, după Platon, derutează și eludează adevărata cunoaștere științifică, nu poate fi redusă la simple efecte estetice. Ea relevă, între altele, că dreptul este parte a culturii, impregnat de cultura unui timp istoric, iar estetica este și „o poartă spre adevăr”; complexitatea dreptului, nevoia de a depăși imagini reduționiste și mecaniciste; dreptul este multidimensional, iar dimensiunea emoțională, psiho-socială este dintre cele mai semnificative.

Față de aceste invocări conceptuale, cercetarea științifică contemporană a dreptului propune noi orizonturi. Astfel, așa cum am menționat, autorul Sionaidh Douglas-Scott [1, pp.383-397], configurează o viziune complexă asupra dreptului. Problematika este analizată în relație cu timpul istoric, cu sintagma modernitate, după modernitate, cu valențele

imaginii în drept, având în vedere caracterul superfluu al autonomiei dreptului, faptul că înțelegerea dreptului ca un sistem ignoră multidimensionalitatea acestuia, reconsiderând aria juridică, în condițiile pluralismului juridic, criticând justiția legală, analizând injustiția și justiția transnațională. În acest sens menționăm câteva coordonate, în special privind imaginea, metafora, creația literară artistică și dreptul:

- plasarea dreptului în context cultural este o abordare benefică pentru cunoașterea dreptului;
- în analiza dreptului unui timp istoric poate fi valorificată calea metaforică a imaginilor pictoriale. Astfel, Gustaf Klimt, în tabloul *Jurisprudența* (1903), evocă Justiția ca incertă și opacă, depinzând de soartă, în fața căreia omul este izolat și nesigur;
- Abordarea culturală nu este inadecvată, pentru că dreptul este o creație a culturii;
- Pozitivismul prin argument și deducție a izolat dreptul de artă și moralitate. Imaginea permite experiența poetică;
- Explicația artistică trebuie cooptată alături de altele. Are virtuți complementare, provoacă imaginația juridică și nu rupe argumentul de dimensiunea emoțională;
- Lumea juridică a construit o panoplie de imagini, unele sacrosante, altele manipulative – balanța, roba, bara. Dreptul este expresiv prin imagini, dar nu se reduce la ele. Se formează o rețea de coimplicare și de interacțiune. Imaginile pot ilumina profunzimi, obscuriza sau deruta. Consecințele asupra cunoașterii sunt inevitabile;
- Dreptul este o formă simbolică, ce își are propria sa înțelegere. Ca fenomen complex, nu poate fi înțeles dintr-o singură perspectivă, fie ea chiar internă, a tradiției și a elementelor sale imanente. El antrenează perspective și dimensiuni precum cea istorică, socială, politică, culturală. El este permeabil la umanitate, ca parte a civilizației [8, p. 15] și culturii. Implică recursul interdisciplinar și transdisciplinar.

Este și o artă, implică imaginarul și esteticul, la fel de mult ca și o știință. Dreptul, în conexiune cu literatura, îmbogățește imaginația juridică. Relația dintre drept și cultură este de coimplicare. Teoria dreptului trebuie să respingă reducționismul, de exemplu, homo-aeconomicus – ca figură centrală a dreptului, în care omul este pentru profit și nu invers.

Concluzii

- Normativitatea juridică ruptă de celelalte dimensiuni ale cunoașterii juridice, concepție persistentă și astăzi în doctrina juridică, riscă să nu mai înțeleagă viața socială, să fie tot mai precară.

- Dreptul este un concept integrativ și deschis, fundamentele dreptului sunt inerente și extrajuridice, la plămădirea dreptului participă numeroși factori, inclusiv cei afectivi, emoționali.

- Spiritualitatea juridică nu se poate configura numai din valorile juridice. Ea este rezultatul contribuțiilor în diverse grade și ponderi a tuturor formelor și tipurilor de spiritualitate umană, inclusiv a creațiilor literar artistice.

- În acest context, lucrarea de față cercetează spiritualitatea juridică nu numai izvorâtă din operele juridice, cantonată de către juriști în doctrina juridică, ci ca produs al întregului spirit în creațiile artistice, literare, culturale, istorice.

- Lucrarea de față investighează spiritualitatea juridică emanată din câteva creații remarcabile ale sufletului românesc – expresii de spiritualitate impregnate de o afectivitate inconfundabilă, născută din istoria profundă a unui neam, cu rădăcini în protoistorie dintr-o geneză uimitoare, din eșecuri, victorii, avataruri, tragedie și supraviețuire.

- Ipoteza generică a demersului științific cuprins în cercetarea de față vizează existența ignorată sau estompată a unor semnificații juridice importante în creația culturală, istorică, artistică, literară, religioasă și care sunt extrem de benefice pentru teoria și practica dreptului, a rostului său omenesc.

- Familia de concepte aptă să configureze diferite domenii ale cunoașterii, să traseze diferite granițe epistemologice, mai mult sau mai puțin relative și deschise, evocă abordări disciplinare, pluridisciplinare, interdisciplinare, transdisciplinare, participative, integrative.

- Familia de concepte disciplinar – multidisciplinar – interdisciplinar poate coopta cu o fizionomie distinctă, integrativul, ca un nou membru apt să aibă competențe în depășirea a ceea ce este blocat, izolat, fragmentar, întrerupt, în promovarea complementarității în numele soluționării unor probleme, ca o expresie cardinală, performantă a interdisciplinarității.

- O expresie majoră a spiritualității unei comunități umane este sufletul – spiritualitate impregnată de afectivitate.

- Abordarea culturală este adecvată pentru că dreptul este o creație a culturii.

- Pozitivismul prin argument și deducție a izolat dreptul de artă și moralitate. Imaginea permite experiența poetică.

- Relația dintre drept și cultură este de coimplicare. Teoria dreptului trebuie să respingă reducționismul, abordarea dreptului dintr-o singură perspectivă.

Referințe bibliografice

1. DOUGLAS-SCOTT, S. *Law after modernity*. Oxford and Portland: Oregon, 2013. 428 p. ISBN: 9781782251200.
2. CRAIOVAN, I. *Tratat de teoria generală a dreptului*. București: Universul Juridic, 2015, 591 p. ISBN 978-606-673-612-1.
3. CRAIOVAN, I. *Metodologie Juridică*. București, Universul Juridic, 2005, 256.p.
4. FRODEMAN, R.; KLEIN, JT.; MITCHAM, C. *Handbook of interdisciplinarity*. Oxford: University Press, 2010. 620 p. ISBN: 9780198733522.

5. CRAIOVAN, I. *Câteva însemnări privind Congresul de filosofie a dreptului și filosofie socială, I.V.R.* În: Revista Dreptul, 2015. nr.12.

6. MELCHIORRE, V.; et all. *Enciclopedie de filosofie și științe umane.* București: All Educational, 2004. 1208 p. ISBN: 973-684-561-33.

7. CRAIOVAN, I. *Filosofia dreptului.* București, Pro-Universitaria, 2012. 475 p. ISBN:978-606-647-382-8.

8. ALBICI, M. *Despre drept și știința dreptului.* Editura All Beck, București 2005. 214 p.

9. HUSSERL, E. *Filosofia ca știință riguroasă.* Editu-

ra Paideia, București, 1994, 158p. ISBN: 973-9131-02-6.

10. DOGARU, I., DĂNIȘOR, D. C., DĂNIȘOR, Gh. *Teoria generală a dreptului.* Editura Științifică, București, 1998. 288 p.

11. LUBURICI, M. *Teoria generală a dreptului.* Editura Pro Universitaria, București, 2014, 194 p. ISBN 978-606-26-0148-5.

12. POPESCU, S. *Sociologie juridică.* Editura Lumina Lex, București, 2001, 206 p. ISBN:973-588-330-9.

13. VOINEA, M., BANCIU, D. *Sociologie juridică.* București, 1997. 206 p.